

Kuramlar geçici, kurbağalar kalıcıdır

Dr. Ahmet Erözenci

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Üroloji Anabilim Dalı, İstanbul

Yukarıdaki sözler Jean Rondstand isimli bir biyoloğa ait. Düşünüldüğünde, oldukça ironik sözler. Yıllardan beri biyoloji derslerinde kurbağalar üzerinde deneyler yapılıyor, daha da genişletelim, tüm ilaçlar öncelikle hayvanlar üzerinde deniyor, bu deneylerden alınan sonuçlara göre kuramlar oluşturuluyor ve bir süre sonra hiç sarsılmayacağı varsayılan kuramın yerini bir başkasının aldığını görüyoruz. İlkinin bir köşeye iten kuramın geliştirilmesinde de ilk adım bir kurbağa, bir hayvan deneyiyle başlamıştır. Gerçekten de kurbağalar hep varlar, kuramlar ise son kullanım tarihlerinden sonra bir kenara itiliyorlar.

Lewis Carroll'un ölümsüz klasiği Alice Harikalar Diyarında isimli kitapta Alice ile kraliçe arasında aşağıdaki konuşma geçer:

"İmkansız şeylere inanmak mümkün değildir, dedi Alice.

"Bana kalırsa sen bu konuda fazla araştırma yapmamışsın." dedi kraliçe... "Benim bazı bazı, kahvaltıda önce altı imkansız şeye birden inandığım olmuştur."

Olanaksız yaratmak veya olanaksıza inanmak... Aslında bilimin felsefesinde bu yatıyor. Tarih boyunca bakıldığında, en büyük buluşların en basit sorulardan kaynaklandığı görülür. Örneğin, 2500 yıl önce Demokritos, "Demirin atomları arasındaki mesafe birbirine yakın, elmanın atomları arasındaki mesafe birbirine uzaktır." demiştir. Demokritos'un bu sonuca ulaşmak için yaptığı çocuksu bir gözlemdir: "Ben elmayı bıçakla kesebiliyorum, oysa demiri kesemiyorum. Demek ki demirin atomları arasına giremiyorum. Demek ki demirin atomları arasındaki mesafe birbirine yakın, elmanın atomları arasındaki mesafe ise birbirlerine uzaktır."

Burada önemli olan sorunun, salt soru sormak için sorulmamış, bir sonuca varmak için sorulmuş olmasındadır. Gerçekten de eski Yunan'da filozoflar, felsefe yapmış olmak için felsefe yapmamışlardır. Felsefe veya Philosophia, bilmeyi sevmek anlamına gelir. Felsefe, gerçeği araştırmanın bir yoludur, filozoflar da doğruyu, gerçeği bulmaya çalışmışlardır. Yani, bizim modern dünyamızda, tıp alanında, günümüzün sağladığı tüm modern olanaklarla yapmaya çalıştığımız şeyin aynısını hedeflemişlerdir. Günümüz tıbbında hastaya en kısa yoldan en doğru tanıyı en ekonomik şekilde koyup en etkin tedaviyi en hızlı şekilde hastanın yaşam kalitesini olumsuz yönde en az etkileyecek yöntemle yapma ilkesi (felsefesi) geçerlidir. Tıp bilimi hayatla ilgilidir, basit bir nezlenin tedavisinden en komplike kanser ameliyatına kadar, hekimin reçete yazmakta kullandığı kalemin de, kesiyi yapmakta kullandığı bistürinin de ucunda insan hayatı vardır. Hemen antik Yunan'a dönelim. Antik Yunan'da felsefe okullarının kapısında da, "Biz hayat için öğreniriz." yazmaktaydı.

Tıp bilimi hayatla ilgili, felsefe okulunun kapısında hayat için öğrenildiği yazıyor. Varlıklarının ortaklığı bu kadar örtüşürken, tıp biliminin (ve sanatının) felsefi yönü olmadığı düşünülemez. Bir başka filozof, Epikuri-

os, 1500 yıl önce okulunda, "Felsefenin amacı yaşamı kolaylaştırmak ve güzelleştirmektir." diyordu öğrencilerine. Bizler bugün yaptığımız ameliyatlara kişiyi bir hastalığından arındırırken, yaşamını güzelleştirmiyor muyuz? Üstelik bu güzelleştirme hastadan da öte, onun yakınlarına da yansımıyor mu?

Ancak felsefenin insanı gülümseten yönünü bir yana bırakırsak, günümüz Türkiye'sinde doktorluğumuzu uygularken felsefeyi hak ettiğimiz kadar mesleğimize sokamıyoruz. Böyle olmasının nedenleri ekonomik koşullardan tutun da, sağlığın artık politik bir meta haline gelmesine kadar, geniş bir yelpaze içinde değerlendirilebilir. Ama neden ne olursa olsun, mesleğin felsefesi kaybedildiğinde, pratikte uygulama devam etmesine karşın, kişinin mesleğiyle arasına mesafe koyması, onu sadece bir "iş" olarak görmesi, dolayısıyla yarattığı güzelliğin ve farkın ayrımında olmaması, sonuç olarak da mutsuz olması kaçınılmazdır. Buna en iyi örnek olarak, 500 yıl boyunca dünyaya tıbbi öğreten İbn-i Sina'yı verebiliriz. İbn-i Sina, "Hiçbir şey hiçlikten yaratılmaz sevgili Memius. Ve var olan bir şey de hiçliğe gitmez. Sadece şekil değiştirir." diyen Lucretius'dan asırlar sonra, insan bedenini evren olarak görüyor ve, "Şu evrene bakarsan görürsün ki, yapılması yıkılmak, yıkılması yapılmak içindir." diyordu. Gerçekten de metabolizmanın iki ögesi bu şekildedir: anabolizma yapılmak, katabolizma yıkılmaktır. Vücut protein katabolizması ile maddeyi amino asitlere parçalar (katabolizma) ve bu ürünleri yeni proteinlerin sentezinde kullanır (anabolizma).

Ancak, bu görüşlere sahip, modern tıbbın kanıtladığı bir dizi kuramı yıllar evvel dile getiren İbn-i Sina'ya nasıl davranıldı? Yıllarını hapiste geçirdi, 24 ciltlik Kanun-nameyi hapiste yazdı ve sonra da son sözü söyledi: "Bilim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder." Yakın tarihimizde 1402'likler olarak adlandırılan, değişik gerekçelerle üniversitelerden uzaklaştırılan bilim adamlarımızı, daha yakın tarihte bir üniversitemizin rektörüne reva görülen davranışları getirin aklınıza. "Nefsini ilimlerle süsle ve geliştirmeye çalış. İlimden başka şeylerin hepsini bırak. İlimde her şey vardır." diyen ve sonra yaşadığı yeri terk edip ölümü göze alarak çöllerde yürüyerek başka ülkeye giden İbn-i Sina'ya hak vermemek elde mi?

İbn-i Sina'nın söyledikleri günümüzde felsefi açıdan yorumlanabilir ama onun amacı gerçeği aramaktı. Aynı şekilde gerçeği arayan diğer bir kişi de Ömer Hayyam'dı. Hayyam varlıklı bir ailenin oğluydu, prensin yakın arkadaşıydı, Nişabur'un en zengin ailesinin kızıyla nişanlıydı. Tıp adamı, şair ve cebir bilimcisi olarak tanınan Hayyam, dini otoriteye karşı gelerek, hayatını tehlikeye atarak gerçeği ararken-cebir yapmış olmak için cebirle, şiir yazmış olmak için şiirle, bilim yapmış olmak için bilimle uğraşmadı-aynen bizlerin ameliyat yapmış olmak için ameliyat yapmamamız gerektiği gibi. Hayyam'ın amacı, bilinenlerden bilinmeyene ulaşmaktı. Bizler bugün daha şanslıyız, bilinenler çoğaldı, bilinmeyenler

azaldı. Bilinmeyenlere ulaşmak için artık elimizde veri birikimi, teknoloji var. Ama günümüz Türkiye'sinde, hâlâ ilimi, bilimi bir kenara atarak, yok sayarak, görmezden gelerek İbn-i Sina'yı çöllere süren, Hayyam'ın rasathanesini yerle bir eden görüşte olanlar var.

Hayyam karşılık beklemeden peşinde olduğu gerçeğe ulaşma yolundaki uğraşlarını şiirlerle dile getirmişti. Yakalansaydı, linç edilecekti. Günümüzde Allah'tan linç etme diye bir kavram yok. Ama kanımca onun yerine daha da kötüsü var. Sağlık hizmetlerine siyasetin karıştırılması, ilimle uğraşanları linç etmiyor belki ama ilerlemenin ve araştırmanın önü sistemli bir şekilde tıkanıyor. Burada asil engellenen gerçeğe ulaşma çabalarıdır; çünkü engelleyenler biliyorlar ki metodolojinin yardımıyla ilim gerçekleri ortaya koyduğunda şu anda buldukları konumu bir daha geri alamamak üzere kaybedecekler.

Metodolojiyi tıbbı Claude Bernard getirmiştir. Metodolojiye göre bir problem veya sorun ortaya çıktığında, onu çözmek için bir varsayım geliştirilir. Bu varsayımı doğrulamak için deneyler yapılır. Varsayım deneyler sonucu doğrulanırsa teori olarak benimsenir. Sonrasında zamanın sınavını geçerse de kanun haline dönüşür. Burada altı çizilmesi gereken "problem" veya "sorun" kelimesidir. Kelime anlamı olarak sorun, mesele demektir, yani yaşamı zorlaştıran bir etmen, yaşamın daha güzel olmasını engelleyen bir öge. O sorunun çözülmesi, yaşamı güzelleştirecektir ve yine başa dönüyoruz: "Felsefenin amacı yaşamı kolaylaştırmak ve güzelleştirmektir,"

Ancak felsefenin ana ilkesini başka bir kelime oluşturur. Sorun ortaya çıktığında onu çözmek için varsayım geliştirmek gerekir, demiştik. Bu varsayımı geliştirmek için de düşünmek gerekir. Sonradan deneye dönüşecek olan varsayım, düşünce olmadan geliştirilemez. İlim adamının felsefi yönü de zaten öncelikle buradadır. Herhangi bir cerrah bir ameliyatı neden yaptığını, bir ilacı neden yazdığını düşünmeden cerrahi girişim yaptığında veya reçete yazdığında, Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar filminde karikatürize ettiği, bir iş bandının başında önüne gelen makinenin belli bir vidasını otomatik hareketlerle sıkkan bir insan-makineden farkı kalmaz.

Zaten tarih boyunca ilim ve bilime karşı çikanlar, öncelikle düşünme yetisini ve düşündüğünü söyleme özgürlüğünü engellemeye çalışmışlardır. "Benim dediğimi dinle ve duyduğunu uygula. Senin düşünme gerek yok. Benim dediğimden farklı düşündüğün takdirde cezalandırılınsın." mantığı olan sistemlerde, bu sistemin adı ister faşizm, ister aşırı dincilik, ister diktatörlük olsun, hedeflenen aynıdır: Belli bir kesimin kendi amaçları doğrultusunda, geldikleri yeri ve ellerindeki gücü kaybetmeme amacı, bir yandan da kaybetme korku-

"Ancak felsefenin insanı gülümseten yönünü bir yana bırakırsak, günümüz Türkiye'sinde doktorluğumuzu uygularken felsefeyi hak ettiğimiz kadar mesleğimize sokamıyoruz. Böyle olmasının nedenleri ekonomik koşullardan tutun da, sağlığın artık politik bir meta haline gelmesine kadar, geniş bir yelpaze içinde değerlendirilebilir. Ama neden ne olursa olsun, mesleğin felsefesi kaybedildiğinde, pratikte uygulama devam etmesine karşın, kişinin mesleğiyle arasına mesafe koyması, onu sadece bir "iş" olarak görmesi, dolayısıyla yarattığı güzelliğin ve farkın ayırımında olmaması, sonuç olarak da mutsuz olması kaçınılmazdır."

suyla ne kadar basit, ilkel ve düşünceden uzak olduklarının ortaya çıkmasını engellemek.

Bu amaçla yapılabileceklerin sınırı yoktur, ama tarihe bakıldığında, bu düşüncede olanların ilk saldırdıkları kişiler üniversitedeki akademisyenlerdir; çünkü mutlak olmasa da, genelde üniversiteler ilmin, düşüncenin doğduğu, fikirlerin geliştirildiği yerlerdir. Günümüzde akademik ilerleme ülkemizde maalesef, bir akademisyenin ne kadar fikir geliştirdiğiyle değil, ne kadar yayın yaptığiyla belirlenmektedir. Yani, bir akademisyenin değeri yayımladığı makalelerle belirlenmektedir. Dolayısıyla, akademisyenliği, "Bilim adamı makale yazar," diye özetleyebiliriz. Ama bu da yetmemektedir. İstenilen bilim adamının makalelerini ülkesinin dışında yayımlamasıdır. Öte yandan bu da yeterli bulunmaz ülkemizde. Bilim adamı yayını "impact" faktörü yüksek dergilerde yapmalıdır. Son olarak da yayın sayısını olabildiğince artırmalıdır.

Bu durumda Galileo ve Newton ülkemiz kriterlerine göre bilim adamı değillerdir; Faraday ise doçentlik sınavına müracaat bile edemez.

Bilim adamlığına yeni bir tanım vermek gerekliliği bir gerçek: bilim adamı diğerlerinden ayrı bir homo sapiens türü değildir. Bilmeyi isteyen herkes bilim adamıdır, bir sorunu çözmekte bilimsel yöntemler kullanan herkes de araştırmacıdır. Araştırmacının başlangıç noktası, "Bu sorunu nasıl çözebilirim?" sorusudur. İlginçtir, sorun kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde dert kelimesi ile eş anlamlıdır; yani

çözümü bilinmeyen bir "dert" araştırma ateşini (bilim adamlığını) tutuşturan kibrittir. Yine felsefeye dönersek, Mevleviler birbirlerini gördüklerinde, "Allah derdini artırsın." derler. Bu kötü bir dilek değildir. Bu dileğin anlamı, kişiyi araştırmaya sevk etmektir; çünkü araştırılacak şeyi olmayan kişinin öğrenecek bir şeyi de yok demektir. Öğrenmek, araştırmak için bir itkisi olmayan bir adama ise sadece acıyarak bakmak gerekir.

Bilim adamı, araştırmacı, öğreten ve öğretme isteği olan, kişi etrafını aydınlatan kişidir, karanlıktan kurtulmayı hedefleyen bireydir. Bunun aksi olan bireyler ise karanlıkta kalmaya mahkumdurlar. Ömer Hayyam bu tip insanları kör olarak nitelendirmiş ve şu dizeleri yazmıştır:

*Ey Kör,
Bu yer,
Bu gökler boştur boş.
Sen onu bunu bırakta, gönlünü hoş tut hoş.
Şu durmadan kurulup dağlan evrende
alacağın bir nefestir,
O da boştur boş.*

Tarih boyunca aydınlanmaya karşı olanlar hep bağnazlar olmuştur. Buna karşın, gecikmeli de olsa bilim ve sağduyu, düşünceden kaynaklanan fikirler, düşünülerek varılan sonuçlar her zaman bu bağnazlığı yenmiştir. Dolayısıyla gerçeği arayan kişi olan bilim adamının tanımı, düşünmeyi bilen, gerçeği arayan, ulaşacağı sonuçtan korkmayan, bir sonuca ulaştıktan sonra araştırmalarına, arayışına devam eden, amacı sorunları çözmek olan gözlemci, olmalıdır. Bilim adamının hedefi yaşamı kolaylaştırmak, yaşam için yaşamak olmalıdır. Bilimle uğraşmak bir yaşam şeklidir ve bunun yapılan yayın sayısı ile hiçbir şekilde ilgisi yoktur. Prof. Dr. Nezi Hekim'in dediği gibi, "Kendimize ait görüşlerimizin olması, iyi bir gözlemci olmamız, sorunları çözmek üzere yola çıkmamız, yaptığımız işle ilgili düşünmemiz, bizi kendi alanımızın filozofu yapacaktır."

Felsefenin başlangıcının yaşamı güzelleştirmek ilkesine ve sorunlara (dertlere, problemlere) umar bulmak olduğunu söylemiştik. Bir hekim de okuyarak, gözlemleyerek ya da deneyerek öğrendiği her olay üzerinde düşünüyor ve fikir geliştiriyorsa, o da artık kendi alanında bir düşünürdür ve kendi alanının bir felsefecisidir. Yıllardır olduğu gibi, arada bu gelişimi engellemeye çalışanlar olacaktır. Onlara yine Hayyam'ın bir şiiriyle yanıt vermek gerekir:

*Ey Kara Cübbeli,
Senin gündüzün gece.
Taş atma dünyayı bilim isteyenlere,
Onlar yaratmanın peşindedir.
Seninse aklın fikrin abdest bozan şeylerde.*

Bu yazıyı yazmamda beni esinlendiren Prof. Dr. Nezi Hekim'e teşekkür ederim.